

Szűcs Judit**

„Még a régi öregektől hallottam...”

Egy csongrádi mézeskalácsos Záloglási és becslési jegyzőkönyve (Forrásközlés és elemzés)

A történettudomány az emberiség múltjának általános törvényszerűségeit vizsgálja. A néprajz a közelmúlt történetét, abban is a társadalom egyes rétegeit, főként a parasztság és az iparosság életét kutatja. A két tudományág akkor találkozik, ha a néprajz általánosabb törvényszerűségeket tud megfogalmazni. Jelen írás a kutatás éppen érvényes szakaszának megfelelően az egyedi – egy alföldi mezőváros iparos, *Gyovai Miklós* mézeskalácsos jegyzőkönyvének – közlését és elemzését vállalja.

Az ipar vizsgálatát egyik oldalról indokolja annak az újkortól keltezhető, majd a nyugati keresztyén és a keleti, szláv kultúrában is élő, a honfoglaláskori és a kora középkori magyar hagyományokból is eredeztethető, a nyugati, német céhes ipar hatására megújuló művelése, másik oldalról szükségessé teszi a mézeskalácsos ipar 20. századi visszaszorulása, illetve a hagyományos technikák egy részének eltűnése, a gyártás és az árusítás szétválása.

Egy-egy foglalkozási csoport, társadalmi réteg tárgyegyüttese bemutatásának a hagyatéki leltárak mellett az árverési jegyzőkönyvek lehetnek forrásai. Gyovai Antal mézeskalácsos 1855-ben készült inventáriuma „mellé” sikerült egy szintén mézeskalácsosnál, Gyovai Miklósnál és feleségénél, Szórfi Zsuzsánnánál felvett, 1864-ben készült jegyzőkönyvet találni. (A nevezett iratban és az ügyet tárgyaló, a jegyzőkönyvhöz kapcsolt hivatalos – az alábbiakban felhasznált – többi iratban sem szerepel Gyovai Miklós foglalkozása, de az első három tárgy leírásában szerepel a mézeskalácsos jelző és a tételek jelentős részéről sikerül az alábbiakban bebizonyítani, hogy a tulajdonos azokat csak a nevezett ipar művelőjeként használhatta.)

A két jegyzéket összehasonlítva az utóbbi több iparhoz kötött berendezést, tárgyat tartalmaz. A két személy rokonságát nem sikerült sem bizonyítani sem kizárni. Ebben az időszakban nagy számban éltek Gyovai nevűek Csongrádon. Ezt igazolni látszik a házassági és kereszteltetk anyakönyveiben a vezetéknév gyakori előfordulása mellett az azonos keresztnevek egy éven belül többszöri ismétlődése is.

„Még a régi öregektől hallottam...” – ezzel a címmel új rovat indul lapunkban, amely a népi hagyományok, a paraszti kultúra világába hívja az érdeklődőt. Remélem nem csak az olvasók figyelmére számíthatunk, hanem esetleg néhányan ahhoz is kedvet kapnak, hogy megkérdezzék öregjeiket életükről, múltjukról. Szívesen látunk minden olyan írást, amely néprajzi témával foglalkozik, és amely mások érdeklődésére számot tarthat. A kéziratokat a szerkesztőség címén várja a rovat gazdája:
Janka Helga.

** Gratulálunk a szerzőnek a munkája elismeréséül kapott alkotói díjhoz, és további sikereket, eredményeket kívánunk! – A szerk.

„Még a régi öregektől hallottam...”

1864. augusztus 9-én *Éder István* ügyvéd által *Kérdő Mária* hódmezővásárhelyi lakos a nevezett személyek ellen 200 forintos váltó ügyében keresetet nyújtott be, mivel a váltó szerinti 1864. augusztus 1-jéig nem fizették ki adósságukat. A félperes lakhelye alapján joggal feltételezhetjük a Csongrád és Hódmezővásárhely közötti kapcsolatot. Nem tudjuk a nevezett személy foglalkozását, nem tudjuk, hogy járt-e Csongrádon. Annak alapján, hogy Csongrád a hódmezővásárhelyi szücsök vásározókörzetébe tartozott, ugyanezt a kapcsolatot a nevezett település más iparosairól is feltételezhetjük. Előfordulhatott, hogy Gyovai Miklósék vásározó kézművesként jártak Hódmezővásárhelyen. Kölcsön adására, illetve vételére így kerülhetett sor. Miután Gyovai Miklós és Szörfi Zsuzsanna a váltót nem tudták kifizetni, a zálog kijelölésére jegyzőkönyvet készítettek, lefoglalták *a lakásban megnevezett vagyonokat alpereseknek önkéntes kijelölése folytán*. A felvett ingatlanok között bútorok, ágynemű, a háztartás egyéb tárgyai mellett a mézeskalácsos mesterség gyakorlásához szükséges berendezések, edények szerepelnek. Jogász szerint *„a fenti időben hatályos jogszabályok (törvénycikk) rendelkezései értelmében a mesteremberek legszükségesebb szerszámai, eszközei nem voltak bírói összeírás (bírói zár) alá vonhatók*”. A jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy bútoraik, tárgyaik egy része kisebb adósság fejében megnevezett személyeknél, *Fekete Ferencznel, Fülöp Istvánnal és Lévai Istvánnal kézi zálogképen léteznek* (1. oldal 21–26. tételek, 1 oldal 27–31. tételek és 2. oldal 1. tétel). Kérdés, mit jelent a kézi zálog? *„A kézi zálog a zálogjog azon fajtája, amelynél a zálogjog jogosultját (a hitelezőt, a kölcsönt nyújtót, stb.) megilleti a zálogtárgy birtoklásának joga, s köteles a zálogtárgyat épségben megőrizni és a zálogjog megszűnésekor visszaadni. ... A zálogtárgyat a tulajdonosának vissza kell adni, ha ő a tartozását kiegyenlítette...”* (A jogász rendelkezésemre bocsájtott meghatározásból, értelmezésből a legszükségesebbeket emeltem ki.)

A Záloglási ... jegyzőkönyv készítése, vagyis a 200 forint adósság miatti foglalás előtti időszakban 3 személy javára, kisebb adósság fejében kézi zálogként lefoglalt tárgyak között nincsenek az ipar gyakorlásához „legszükségesebb”, feltétlenül szükséges tárgyak, eszközök. Tehát az első eset(ek)ben betartották a „törvénycikk” rendelkezéseit. Nagyobb adósság miatti foglalásnál már ettől eltérnek, a mézeskalácsos berendezéseit, szerszámaikat és edényeit leltárba veszik. A kérdés, a hatályos jogszabálytól eltérés jogi, jogtörténeti lehetőségének vizsgálata, értelmezése már nem a néprajzkutató feladata.

A műhelyhez tartozó berendezések, eszközök és a bútorok, a háztartás tárgyai összekeveredve szerepelnek a leltárban. Ugyanakkor kirajzolódik a műhelysarok illetve lakószoba sarok, majd újból ismétlődik ugyanez, illetve a leltározók térhettek vissza a helyiség előbbi részébe a kisebb tárgyakat felvenni. Majd olyan tárgyak és olyan állapotú eszközök következnek, amelyek kamrában vagy más hátsó, esetleg színnel nevezhető helyiségben lehettek elhelyezve. (Sajnos, az adott időszakban felvett csongrádi inventáriumokban és jegyzőkönyvekben alig fordul elő, hogy a tárgyak helyét, a ház helyiségeit jelölnék.)

A jegyzék készítés időpontjában a mézeskalácsos műhely berendezése, a mézestészta, a mézsör készítéséhez szükséges eszközök többsége megvan. (A kézi zálogban jelzett tárgyak többsége bútor mellett néhány iparos eszköz szerepel (1. oldal 27–31.

tételek). A jegyzőkönyv mézeskalácsos berendezéseiként és szerszámaiként szolgáló tárgyait *Szabadfalvi József* műhelyleírása alapján és Gyovai Antal mézeskalácsos 1855-ben készült inventáriumára figyelembevételével azonosítottam be.

A záloglási jegyzőkönyv *kemencével, asztalal és táblával* (1. oldal 1-3. tételek) kezdődik. A három berendezés neve előtt szereplő *mézeskalácsos* jelző nem hagy kétséget afelől, hogy milyen foglalkozású személy(ek)nék készült a nevezett irat. A lentebb szereplő tételek közül *21 drb bádóg forma, 50 drb fá forma és 16 drb fá forma* (1. oldal 13., 14. tételek, 2. oldal 67. tétel) csak megerősíti, hogy mézeskalácsos leltárát tartjuk a kezünkben.

Verschlagokból és ládákából és fá- vagy vas abroncsos hordókból többet írtak össze (sorrendben: 2. oldal 44., 45., 32., 85., 27., 29. és 54. és 60. tételek, talán ide sorolható az 1. oldal 17. tétele is.). Ezek a nyersanyagok és késztermékek tárolására és szállítására szolgálhattak. A verschlagokban elsősorban lisztet, a hordókban mézet, mézes vizet, majd mézsört tartottak. A liszt tárolására használhatták az időközben tönkrement, vagy ahogy ők mondták *avult zsákot* (2. oldal 62. tétel). Ide sorolható az *egy kis sáfli* (1. oldal 15. tétel) is. A már elavult, elavulóban lévő szó több 1855-ben elhunyt csongrádi lakos, szőlőtulajdonos leltárának pincebeli ingó tételei között előfordul. (Az itt nehezen kiolvasható szó más leltárakban szebben kiírt alakja segített a kiolvasásban.) A német eredetű szó jelentése fá tároló edény, kád, dézsa, hordó stb. (A MAGYAR NYELV TÖRTÉNETI-ETIMOLÓGIAI SZÓTÁRA. III. 1976. 468. *sáfli* szócikk; Színycsei József: MAGYAR TÁJSZÓTÁR. II. 333. *sáfli* szócikk.) A német, bajor, osztrák eredetű *schaff* szó a sáml, strimfli stb. szavak analógiájára lett sáfli a magyarban. (A szó története hosszabb, önálló kifejtést érdemel, de erre itt a cikk terjedelme miatt nem kerülhet sor.)

A tárolóedények, berendezések megnevezésük és értékük alapján üresek lehettek. Nyersanyagkészletüket el is rejthették, röviddel a jegyzőkönyv felvétele után bekövetkezett távozásukra gondolva pénzzé is teheték. (Az ingó vagyon egy részének szomszédba rejtése 20. századi hagyatéki leltár felvételekor is előfordul(t).)

A tészta készítésének nagyobb berendezései a *mézeskalácsos asztal, mézeskalácsos kisebb tábla* és a *teknő* (1. oldal 2., 3. tételek, 2. oldal 43., 53. és 70. tételek). A teknőből több, különböző állapotú és rendeltetésű szerepel a jegyzékben, a *sütőteknők* tartoznak ide, a *mosó teknő* a háztartás egyik fontos berendezése. A liszt előkészítéséhez szükséges *szitából 4 avultat* (2. oldal 57. tételek), *rostából* (2. oldal 56. tétel) egyet találtak.

Az anyagok méréséhez szükséges mérleg hiányzik. Lehet, hogy azt már pénzzé tették vagy elrejtették. Nem tudjuk. De néhány súlyt találtak a leltároozók. *1 bádóg font, 1 réz és két vas quinttal* és *egy drb rudas kis font* (1. oldal 11., 19. tételek). A font fél kilogramm körüli súlyt képvisel, a quintal francia súlymérték, különböző értéket jelentett. (RÉVAI NAGY LEXIKONA XV. Bp., 1922. 795. A *quintal* szócikk. Nagy valószínűséggel ezzel azonosítható a nevezett tétel.) A *táblakést* (4 drb, 1. oldal 20. tétel) a tészta formából kiverésénél több műveletre használták, formájában a konyhában használatos késekkel egyezik.

A kész tészta formázásához Gyovai Miklósnál jelentős számú eszköz állt rendelkezésre, változatos formákat készíthettek a 66 darab fa formával mézes (75 százalékban mézzel, 25 százalékban cukorral kavart) tésztából és a 21 bádoggal cukros tésztából. Sütés előtt a formázott tésztát polcra, más néven gárbra helyezték. A gárb szárítóállvány kiemelhető deszkákkal. Ebből a jegyzéken *két polcz tartó szeg* (3. oldal 82. tétel) szerepel. Magát az állványt már eladhatták adósság fejében, a tésztát az asztalokon és a verzlógok tetején száríthatták.

A sütés berendezései a már említett kemence (1. oldal 1. tétel) majd *egy fa lapát* (1. oldal 30. tétel, ez a kézi zálogok között szerepel.), *egy tűz piszkáló* (2. oldal 40. tétel), *két drb szőr söprű* (3. oldal 79. tétel, mai fogalmaink szerint kefe) és *tizenegy drb pléh tepsi*. A művelet minden eszköze megvan. (A 11 tepsi között fakkos pléh is lehet.) A kemence jelzőjét, *mézes kalácsos* értelemezhetjük úgy, hogy a sütőberendezés nem boglyakemence volt, hanem az iparnak megfelelő speciális kemence. Két tétel, *egy ócska vas Kemence* (2. oldal 71. tétel), a másik *... takarékos patkához való ajtó* (2. oldal 77. tétel) a Szabadfálvinál lerajzolt, ún. kiskemence részeit idézik.

A leltárban egyetlen anyagként a *25 font sárga liszt* szerepel (1. oldal 18. tétel), ami burgonyaliszt lehetett (Domokos Ottó szíves közlése). Ez az ejzolt, valójában cukros, tojásos tészta, közérthetőbben a tükrös szívek díszítéséhez, ejzolásához használták, annak egyik nyersanyaga volt.

A *két drb fecskendő* (3. oldal 80. tétel) szintén az előbbi cukros tészta díszítéséhez kellett. A Debrecenben ejzoszsáknak nevezett eszközt a kész fecskendő helyettesíthette. (Az ejzoszsákot a 20. században hólyagpapírból formázták kúp alakúra, ebbe tették és ebből nyomták ki a masszát a formát adó ún. titnin keresztül. Ezt a zsákot helyettesíthette a készen beszerezhető fecskendő.)

A méhsőr készítésének, tárolásának és árusításának edényeit is össze lehet szedni a jegyzékből. Az ital alapanyagát, a mézesvizet *hordókban* tárolták (1. oldal 17., 27., 28., 29. és 2. oldal 54. tételek, bár ezek egy részéből a mézet az ital alapanyagaként, mézesvízként mosták ki.) A vizet kantában hordták (*két víz hordó kanta* 2. oldal 76. tétel), *egy réz üst* 10 forint értékben a jegyzék legdrágább tétele (2. oldal 52. tétel). A melegítésnél *fedőt*, a főzésnél a hab leszedéséhez *habzót* használhattak (2. oldal 37. tétel, a két eszköz egy tételként szerepel.) Főzés után hordóba (Lásd az előbbieken felsorolva!), árusításkor üvegekbe (*12 drb üveg* 1. oldal 16. tétel), a *nyolcz drb bádoggal mértékbe* (3. oldal 81. tétel) majd ivóedénybe (ilyet nem találtam a jegyzéken) *merőkanállal és tölcserrel* (2. oldal 78. és 36. tételek) tették át.

Gyovai Miklós a nála beletárolt tárgyak alapján faformában kivert tésztát, mézeskalácsot, bádoggal alakított ejzolt tésztát és mézsört készített és árusított, árusíthatott saját termékeként. Számolnunk kell azzal, hogy a leltár felvételekor a kiskemence már nem működőképes. Kérdés, hogy a mézeskalácsos kemencében az ejzolt tésztát lehetett-e sütni.

Míg Gyovai Antal inventáriumában 1855-ben és Gyovai Ferenc irataiban 1862-ben kasokat említenek, addig Gyovai Miklósnál már a méhek tenyésztésére szolgáló moder-

nebb eszközt, *két kaptárat* (2. oldal 69. tétel) foglalnak le. A kaptár a 19. század második harmadától terjed el Magyarországon. (MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON III. Bp., 1980. 44. kaptár szócikk.) A három mézeskalácsos irataiban tetten érhetjük az eszközváltás csongrádi bekövetkezését. A váltás további elemzéséhez az inventáriumok és becsű jegyzőkönyvek adhatnak újabb adatokat.

A vásárok, búcsúk nem múlhattak el mézesbábosok nélkül. A szülők gyermekeiknek, a legények a lányoknak mézeskalácsot ajándékoztak. A méhsört alacsony alkoholfokú italként mindenki ihatta. A vizsgálat alá vett műhelyleltárban is megtaláljuk a vásározás kellékeit, *sátorkészletet, egy pár kecskelábat, négy darab deszkát* (2. oldal 48., 49. és 50. tételek). Az utóbbi két tétel az árusítóasztal részeit jelenthette. A sátorkészlet előtt lejegyzett *egy sámoly* (2. oldal 47. tétel) a műhelyben dolgozó és a vásárban árusító személy alkalmi pihenőhelye lehetett.

A fáfaragás szerszámjai, *egy szekerce, egy drb kézi fűrész, egy fejsze és egy két kéz vonó* (sorrendben: 2. oldal 46., 51., 61. és 72. tételek) a vásározás eszközeinek sajátkezü javításához kellhettek. A verschlagok (2. oldal 44., 45. és 46. tételek) egy részét a berendezések szállításához használhatták. Kisebb verschlag az élelem tárolására szolgálhatott. Az üst után legértékesebb, 6 forintra becsült, *egy nagy vasas ládaként* leírt vásározó ládába (3. oldal 32. tétel, az előtte feljegyzett *egy lakat* – 2. oldal 31. tétel – hozzá tartozott) kerülhetett az eladásra szánt, kész mézeskalács. Ez a tétel a jegyzőkönyvben utolsó tételként szerepel: *egy láda mézeskalács* (3. oldal 85. tétel 20 forint értékben.) A vásárban az árut az asztalon *kék vászon terítőre* (3. oldal 83. tétel) rakták.

Kérdés, hogy az *egy toló fánk sütő* (2. oldal 41. tétel) a háztartáshoz tartozott-e, vagy árusításra, rendelésre sült tészta edényének számított-e. A népszokások ételai közül a lakodalomhoz kötötten a kitolókását, a farsang nevezetes ételként a fánkot ismerjük. Toló fánk nem szerepel a néprajzi irodalomban, az itt említett adaton kívül másik csongrádi adat sincs rá. A Vas megyei szerszámkataszterben a tárgyalt iparos 20. századi eszközei között például 3 db kuglófsütő, cserép sütőforma a tolófánkhoz hasonlóan a nem mézeskalácsos termékek készítését jelzik.)

A főzés, az étkezés és tárolás edényei, eszközei közül a jegyzőkönyvben az alábbiak találhatóak, *hat drb fehér edény* (1. oldal 12. tétel), *két vas kotla, 10 drb cserép edény, egy részelő, egy tökgyalú, kilencz drb dunsztos üveg, egy három lábú vas és egy avult bogrács* (sorrendben: 2. oldal 33., 34., 35., 39., 68., 73. és 74. tételek). Az *egy nyújtó deszka* (2. oldal 42. tétel) egyszerre tartozhatott a háztartáshoz és az ipar gyakorlásához is. Összeségében háztartásra – a műhelyhez képest – kevés edény utal. A tulajdonosok vagyoni helyzetét és körülményeit ismerve ennek két oka lehet. Egyik, hogy korábbi adósság fejében már korábban eladtak, vagy a későbbi távozásukat tervezve már elrejtettek belőle.

A beletárolt tárgyak között igényes háztartásra utaló, a korban nem általános dunsztos üvegek szerepelnek. (Üveg mérőedény és pohár előfordult 1855-ben a módosabb gazdák inventáriumában (hagyatéki leltáraiban), de dunsztos üveg nem.) A korban ritka előfordulása, illetve elszórt adatolása miatt érdemes róla hosszabban szólni. A dunszt befőtt jelentésére 1880-ból van adat. A befőtt szócikkben a befőzött gyümölcsre

1604-ből van adatunk. (A MAGYAR NYELV TÖRTÉNETI-ETIMOLÓGIAI SZÓTÁRA I. 1984. 688., 267.) Kérdés, mely társadalmi réteg használhatta. A Magyar Néprajzi Lexikonban dunszt szócikk nincs, a befőzés címszó alatt a befőtt, a dunsztos az üvegben vízben párolt, gőzölt, melegben cukorral vagy anélkül konzervált gyümölcs készítésének időbeli kezdetéről nem ír. De megjegyzi, hogy az első világháborúig nem használtak cukrot. (MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON I. 237-238. befőzés szócikk.) A paraszti hagyatéki leltárakban 1855-ben még nincs a nevezett tárgy, 1864-ben egy iparosnál készült jegyzőkönyvben szerepel. Az iparosság mozgékonyasága, tagjainak legénykori vándorlása, a megtelepedés utáni vásározás, viszonteladókkal, vidéki iparostársakkal kapcsolattartás, mindezek fontos szerepet játszhattak a szokások, tárgyak, így a táplálkozás fentebb említett elemének és a hozzá kapcsolódó edény átvételében és továbbításában.

A *harminczöt ruha Kötél* 80 krajczár értékben (2. oldal 59. tétel) a *mosó teknyő* (2. oldal 53. tétel egy része), *egy vasabroncos dézsa* és *egy fenyőfa Verschlag* (2. oldal 64., 60. tétel) és a jegyzőkönyv utolsó tételeként szereplő *két drb vessző Kosárral* (3. oldal 84. tétel) az iparos feleség kiegészítő foglalkozását, városi uraknak, polgároknak vállalt mosást, és a mosásra váró, illetve tiszta ruha szállításához használt eszközöket jelölheti. Ez a tevékenység alkalomszerű kellett, hogy legyen, még ha folyamatosan ismétlődött is. A feleség végezhetette a műhelyben segítség és a vásárban árusítás mellett. A foglalkozás tényéből, a tárgyak egy részének már korábban kézi zálogba vételéből következtethetően nehéz helyzetben lévő családnak, házaspárnak a feleség különmunkájával szerzett bevételére is szüksége lehetett.

A jegyzőkönyvben a tételek egy külön csoportját jelentik a bútorok, amelyek egy darab, az *1 fém rámás tükör* kivételével jó állapotúak, értékük alapján mezővárosi iparoshoz méltónak látszanak. Sorrendben az első csoport *1 fenálló almárjom* 6 forint, *1 sárga lágyfa nyoszolya* 2 forint. (1. oldal 4. és 5. tétel) Ezek után öt tételben szerepel az értéke alapján jó állapotban lévő ágynemű, amelyet tételesen nem sorolok fel. A bútorok második csoportja, *egy nyoszolya* 2 forint, *két szék* 1 forint, *1 asztal* 2 forint, *nyolcz drb kép rámatlan* 4 forint, *1 tükör arany rámás* 4 forint, *1 fém rámás törött tükör* 50 krajczár. (Ezek a bútorok Fekete Ferencznel kézi zálogként megjegyzéssel szerepelnek, ahogy ezt már jeleztem az elején.) Összehasonlítva különböző foglalkozású, társadalmi helyzetű csongrádi lakosok hagyatéki leltárából egy jellegzetes, azonos funkciójú bútordarabjait a következő képet kapjuk:

Név, foglalkozás	ingó-ingatlan	bútor neve értéke vagyon
Pintér Márton gazdálkodó	290 f, 4250 f	kis almárium 6 f
Harmai Rozália földművesné	1502 f, 9520 f	festett láda 10 f
Kotsis József átsmester	83 f, 2975 f	konyha almárium 6 f
Gyovai Miklós mézeskalácsos	123 f, -	fenálló almárjom 6 f
Palásti Pál napszámos	419 f, 1500 f	láda 1 f

Amint látjuk, a *láda*, az a hagyományosabb bútordarab a paraszti rétegnél és a napszámosoknál még megtalálható (lesz még a századfordulóig is), ugyanakkor a ládát felváltó modernebb bútor, *almárium* az iparosoknál és a földműves népességnél is megjelenik. Nagy valószínűséggel a jelzett sorrendben, hiszen az ipar tanulása és gyakran folyamatos, eredményes gyakorlása során az újra az iparos a nyitottabb. Gyovai Miklós szerény ingó vagyona

mellett is értékes bútordarab tulajdonosa. E néhány leltár alapján úgy látszik, hogy a használt bútordarab értéke, fajtája nem a tulajdonos vagyonának nagyságától, inkább foglalkozásától, abban kifejeződő társadalmi helyzetétől függ. Átfogó keszthelyi vizsgálat is hasonló eredményre vezetett.

Az eddig besorolatlan és be nem mutatott tételek közül *egy réz lavoár* (2 oldal 38. tétel) a tisztálkodás civilizáltabb, polgárabb darabjai közé tartozik. A többi, szintén besorolatlan tárgy, *egy lány fa fiók, egy ócska messes dézsa, négy kis vasabroncs, két viselt kanta, egy rossz bádóg pikszis* ... (sorrendben: 2. oldal 63., 65., 66., 75. és 77. tételek) a rosszabb ideje egy helyben, egy házban élő családban, háztartásban felgyűlő bútordarabokat, eszközöket, edényeket jelentik. Ezek már második, harmadik funkciójukban hasznosulnak vagy használaton kívül tárolják őket. Az *egy táska* (2. oldal 58. tétel) magyarázatát a Szinnyei-szótárban a táska címszó alatt szereplő jelentések közül a pénzes zacskóval lehet azonosítani (670.). Csak éppen a leírás alapján nem funkciójában van jelen, magyarán nincs benne pénz.

* * *

Gyovai Miklósnál 1864-ben jobban felszerelt műhelyt, több bútort, személyes tárgyat vettek föl, mint Gyovai Antal 24 évesen elhalt, kezdő iparos inventáriumában 1855-ben. Gyovai Miklósnál készült jegyzőkönyvből kikövetkeztethetően a lakás és a műhely tárgyait két lakóhelyiségben (egy házban) vegyesen vették fel. A rosszabb állapotú és nem mindennapi használatú edényeket, eszközöket kamrában, szímben tárolhatták. A berendezések állapotából és mennyiségéből következtethetően Gyovai Miklós Gyovai Antalnál hosszabb ideje működő mézeskalácsos lehetett.

Gyovai Miklós és Szórfi Zsuzsanna, tehát a férj és a feleség is vezetékneve alapján több generációra visszamenően, csongrádi lehetne, de személyükről ezt az anyakönyvek alapján

– két vezetéknev gyakori előfordulása ellenére sem – sikerült bizonyítani. Egyelőre a jegyzőkönyv alapján annyi tény, hogy 1864-ben Csongrádon foglalják le ingóságait és annak részeként a műhely berendezését is.

Az eladósodás egyik lehetséges oka, hogy a település vásárlóképes kereslete 2-3 mézeskalácsost nem tud eltartani. (A vásárlóképes keresletbe beleszámítva a környező helységekből vásárba, búcsúra érkező azonos ipart űzőket.) A jegyzék alapján Gyovai Miklósék nem tartottak méheket nagyobb mennyiségben, ahogy ezt Gyovai Ferenc tette. (A méhtartás és kereskedelem ténye háza leégése miatt, a biztosítási összeg megszerzése révén dokumentálódott.) Az ipar nyersanyagának, a méznek előállítása, és azzal történő kereskedés jól kiegészíthette a mézeskalácsosságból származó bevételt. előfordulhatott, hogy a tenyésztés és kereskedés nagyobb haszonnal járt annak, aki hozzáértéssel űzte.

Ugyanakkor Gyovai Miklósnál működőképes műhelyberendezést vettek jegyzőkönyvbe, tehát hosszabb távon sikeresen űzhette az ipart. Eladósodásuk, majd tönkremenetelük okát az italozásban is kereshetjük. Bizonyítékok hiányában csak feltételezést fogalmazhatom meg. (Az italnak, a helyben termő, csak 1-2 évig tárolható, ol-

csó bornak életek félresiklásában nemcsak a 20. században, hanem a 19. században is lehetett szerepe.)

Kérdő Mária a Gyovai Miklós és Szörfi Zsuzsanna 200 forint tőketartozás behajtását 1864. augusztus 4-én kéri. A Záloglási és becslési jegyzőkönyv 1864. augusztus 27-én készült. *Zubek Mihály* kézbesítő 1864. szeptember 17-én az 407/864. számú árverési végzést nem tudja kikézbesíteni, mert az alperesek Csongrád városából végképpen elköltöztek. Mit mond a jog arra az esetre, ha a végzés nem kézbesíthető? Akkor a végzést két tanú jelenlétében a nevezett személy lakásának ajtajára kellett kifüggeszteni, majd ügygondnokot rendeltek ki, akinek jogállása egyenlő volt az ügyvéd jogállásával. Gyovai Miklós számára jog szerint a következő megoldási lehetőségek voltak, a zárolt tárgyakat magukkal vihették, de ha ezzel a bírói zár alól kivonták, akkor sikkasztás bűncselekményét követték el. Ha a zárolt tárgyak nélkül költöztek el, bűncselekményt nem követték el. Tartozásuk így is csak részlegesen rendeződött, hiszen a zárolt tárgyak értéke nem éri el az adósság nagyságát.

Az előbbieken egy iparos tönkremenetele, adósság fejében történő foglalás adott alkalmat a korabeli mézeskalácsos ipar tárgyainak, az iparos működésének feltérképezésére.

A század egyszerre a mézeskalácsosság megújulásának, a formák gazdagodásának, a városi készítésű termékek falusi népesség körében terjedésének, ugyanakkor – főként a cukrászat terjedésével – a század vége az ipar visszaszorulásának időszaka. Csongrád a hozzá hasonló kis mezővárosokkal a környékbeli faluk igényeit is kielégíthette. Ennek alapján érthető, hogy Csongrádon – úgy tűnik – előzmények nélkül a század közepén három mézeskalácsos Gyovai Antal Gyovai Ferenc és Gyovai Miklós is működött egymás mellett, illetve egymást követően rövidebb, hosszabb ideig.

Megjegyzések

A cikk kapcsolódik az OTKA 1993–1996 közötti időszakra elfogadott, T 00 7030 nyilvántartási számon és *A társadalmi rétegződés kifejeződése a textíliákban és a gyermeknevelésben Csongrád mezőváros példáján* címen szereplő pályázathoz. A jelzett téma a munka során módosult. A társadalom, a foglalkozás tükröződése a tárgyakban kérdés került a vizsgálat középpontjába.

A jegyzőkönyv másolatában a kézírásos szöveg helyesírását követtem, ugyanakkor a táblázat központozását, a pont használatát következetessé tettem. A néhány helyen olvashatatlan szavakat ki-pontoztam. Ezúton köszönöm *Georgiádes Ildikó*, *Dr. Sebestyén István* levéltárosok és *Dr. Georgiádes László*, *Dr. Juhász László* jogászok és *Dr. Galgóczi László* nyelvtörténész munkámhoz nyújtott segítségét.

A felhasznált levéltári források

A közölt és elemzett jegyzőkönyv: CsML (CsVL) Csongrád város Bíróságának iratai. Summás iratok 1864. V. 47. Iktatószám 362.

A bútorokat bemutató táblázat hagyatéki leltárai: CsML SzL Csongrádi Cs. Kir. Vegyes Szolgabíró-ság iratai 1855–60. Polgári peres iratok. Pintér Márton 283/1855., Harmai Rozália 126/1855., Kotsis József 1228/1855., Gyovai Miklósnál készült jegyzőkönyv adatai már szerepelnek, Palásti Pál 1011/1855.

A Gyovai Ferenc házánál történt tüzeset igazolása a Trieszti Tűzkárbiztosító Társulat számára. Ezen irategyüttes jelzete: CsML (CsVL) Csongrád város Tanácsának iratai. VB 1862. 4. fond, iktatószám 275.

Záloglási és becslési jegyzőkönyv

1864. augusztus 27 készül.

Felvetették a csongrádi városi bíróság által Kérdő Mária vásárhelyi lakosnak Gyovai Miklós és neje Szörfi Zsuzsanna elleni 200 ft alap és járulékok iránti summás szóbeli keresetében a 362. számú ítélet folytán.

Jelen voltak az alulírottak.

Alulírott bírói kiküldött a fent írt napon felperesi megbízott Éder Istvány egy Blászik Mihály és Sallai János felvett becsűsök kíséretében alperesek lakásán megjelenvén s őket személyesen hon találván a marasztalási összeg lefizetésére vagy ha ezt nem tehetnék kellő zálog kijelölésére felszólítottam, mire ők fizetési képtelenségüket kijelentvén s zálogot az alább jegyzékelt ingóságokat kimutatván azokat bírói lag lefoglaltam és felbecsültettem: um:

1. 1 Mézeskalácsos kemence	5. ft	27. Két drb két akos bordó Fülöp Istváynál	3. -
2. 1 " asztal	3. -	28. Egy drb egy akos vasabroncos	1. -
3. 1 " kisebb tábla	1. -	29. Három drb fa abroncos kézi zálogul	1. -
4. 1 fenálló almárjom	6. -	30. Egy fala párt	- 20.
5. 1 sárga lágyfa nyoszolya	2. -	31. Egy lakat létezik	- 50.
6. 1 derekalyj	3. -	32. Egy nagy vasas láda Lévai Istváynál	6. -
7. 2 párna	3. -	33. Két vas kotla	- 40.
8. Egy dunna	3. -	34. 10 drb cserép edény	- 20.
9. Két ágyterítő	- 40 kr	35. Egy reszelő	- 10.
10. Két lepedő	2. -	36. Egy töltésér	- 15.
11. 1 bádogg font 1 réz és két vas quinttal	1. 40.	37. Egy habzó egy fedő	- 10.
12. Hat drb fehérr edény	1. 50.	38. Egy réz lavoár	- 30.
13. 21 drb bádogg forma	2. -	39. Egy tőkgyalú	- 10.
14. 50 drb fa forma	4. -	40. Egy tűz piszkáló	- 10.
15. Egy kis sáflj	- 30.	41. Egy toló fűnk sütő	- 10.
16. 12 drb üveg	1. -	42. Egy nyújtó deszka	- 20.
17. Egy avult bordó	- 50.	43. Egy kerek teknyő	- 20.
18. 25 font sárga liszt	1. 25.	44. Egy verschlag	- 50.
19. Egy drb rudas kis font	- 50.	45. Két kisebb verschlag	- 50.
20. Négy drb tábla kés	2. -	46. Egy szekercze	- 40.
21. Egy nyoszolya Fekete Ferencznél	2. -	47. Egy sámoly	- 15.
22. Két szék	1. -	48. Sátorkészlet	3. -
23. 1 asztal 7 ft ban kézi zálog	2. -	49. Egy pár kecske láb	- 20.
24. nyolcz drb kép rámatlan	4. -	50. Négy drb deszka	- 20.
25. 1 tükör arany rámas	4. -	51. Egy drb kézi fűrés	- 50.
26. 1 farámás törött tükör képen létezik	- 50.	52. Egy drb réz üst	10. -

53. Két süttö és egy mosó teknyő	2. -	72. Egy két kéz vonó	10. -
54. Egy vasas mézes hordó	1.50.	73. Egy három lábú vas	- 10.
55. Tizenegy drb pléh tepsi	1.10.	74. Egy avult bogrács	- 10.
56. Egy drb rosta	- 30.	75. Két viselt kanta	- 20.
57. Négy avult szita	- 20.	76. Két viz hordó kanta	- 10.
58. Egy táska	- 30.	77. Egy rozsz bádogg pikszis és takarékos patkához való ajtó	- 20.
59. Harminczöt ruha kötél	- 80.	78. Egy nagy merő kanál	- 20.
60. Egy fenyő fa verschlag	- 20.	79. Két drb szőr söprű	- f20.
61. Egy fejze	1. -	80. Két drb fecskendő	- 90.
62. Egy avult zsák	- 40.	81. Nyolcz drb bádogg mérték	- 20.
63. Egy lágy fa fiók	- 30.	82. Két polcz tartó szeg	- 10.
64. Egy vasabroncos dézsza	- 40.	83. Három drb vászon terítő kék	3. -
65. Egy ócska meszes dézsza	- 10.	84. Két drb vessző kosár	- 40.
66. Négy kis vasabroncs	- 10.	85. Egy láda mézes kalács	20. -
67. tizenhat drb fa forma	- 86.		
68. Kilencz drb dunsztos üveg	- 45.		
69. Két kaptár	- 20.		
70. Egy ócska teknyő	- 20.		
71. Egy ócska vas kemence	- 20.		

 Ö s s z e s e n

123. 26

Azaz Egy száz huszon három forint 26 kr

Egyéb lezálogolható vagyont sem alperesek sem felperes fel-
nem fedezhetvén és ki nem jelelhervén, jelen jegyzőkönyv annak
kijelentésével, hogy a lezálogolt vagytonokat elidegeníteni
vagy rongálni a felperesi követelés letisztázása előtt, a tör-
vény szigorú fenytéke alatt tiltva leend, bezárattott és alá-
íratott.

kmf.

Csemeghy Ignác

tnok

mint

Éder István

felp ügyv

Sallai János..

mint becsüs

Blaisik Mihály mint becsüs

Főbb irodalom

- BÁLINT Sándor 1977: A szögedi nemzet. Második rész. MFMÉ 1976/77-2. Szeged, 221-222.
- BENDA Gyula 1989: A lakásfelszereltség változásai Keszthelyen 1790-1848. In: Építészet az Alföldön. II. Szerk. Novák László és Selmeczi László. Nagykőrös, 133-161., 145.
- HOFER Tamás 1983: A „tárgyak elméleté”-hez. Felszerelések és tárgyegyüttesek néprajzi elemzése. Népi kultúra – népi társadalom, XIII. Bp., 39-64.
- EPERJESSY Géza 1967: Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon (1686-1848). Bp., 60.
- NAGY Zoltán 1992: Kézművesipari műhely- és szerszámkataszter. Vas megye. Veszprém-Körmend. 12-20.
- SZABADFALVI József 1961: A magyar mézskészítés. In: Műveltség és hagyomány. 107-127.
- 1986: Mézskalácsosság Debrecenben. Debrecen.
- SZABÓ Sarolta 1994: Kézművesipari műhely- és szerszámkataszter. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. Veszprém-Nyíregyháza. 12-15.
- SZÜCS Judit 1994: Csongrád iparosainak szerepe a 19. századi mezőváros társadalmában. In: IV. Kézművesipartörténeti Szimpózium. Veszprém, 1994. 11. 9-11. Szerk.: Dóka Klára, Éri István. Budapest-Veszprém. 216-222.
- Egy csongrádi tímár hagyatéki leltára (Forrásközlés és -elemzés). Megjelenőben az Ethnographiában.
- Gyovai Antal mézskalácsos hagyatéki leltára (Forrásközlés és elemzés) Elhangzott a VEAB IX. Kézművesipartörténeti Szimpóziumán. (1996. szeptember 27-28.) 1-15. Megjelenőben.
- WEINER Piroska 1981: Faragott mézskalácsförmák. Bp., 26.